

*Др Драгунџин С. Аврамовић, ванредни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
d.avramovic@pf.uns.ac.rs*

*Др Илија Д. Јованов, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
i.jovanov@pf.uns.ac.rs*

(ЗЛО)УПОТРЕБА РЕТОРИКЕ – ПРИМЕРИ ОД АНТИКЕ ДО САВРЕМЕНЕ ДРЖАВЕ НАЦИОНАЛНОГ НАДЗОРА*

Сажетак: *Вештина лепог говора има порекло у старогрчкој традицији. У софистичким расправама о правди и истини, красноречје је имало зајажену улогу. Значај вештине убеђивања Платон није игнорисао, али је указивао на разликовање између знања које пружа филозофија и веровања које је последица уверавања. Због тога аутори покушавају да расветле да ли је реторика морално неутрална вештина са великом способношћу за релативизовање. На том питању размислена је Келзенова критика природноправног схватања појмова правде и истине. Услед немогућности њиховој апсолутној одређења, Келзен је истичао судбоносни значај теолошких учења и реторике која је убеђивала људе у постојање једног и јединог система вредности који је основ свих норми. Тако се показало да је реторика била од изузетне важности за природно право, али је њен значај данас још и већи. Промене које доноси модерно доба, а међу којима посебно место заузима увођење приватности трајана услед прикуљања података о личностима и јачања културе надзора, нарочито истичу потребу за коришћењем најфиније одошених реторичких елемената. Убеђивање у постојање апсолутних норми преишло се у уверавање у потребу сигналног надзора над грађанима ради осигурања њиховој оштанка. Због тога аутори закључују да је реторика морално неутрална вештина са великим потенцијалом за свакодневну (зло)употребу*

* Овај рад је резултат реализовања пројекта „Правна традиција и нови правни изазови” који се финансира средствима Правног факултета Универзитета у Новом Саду.

и да у ѿренујџним околностџима има ѿредностџ у односу на филозофска раз-
мајџрања о ајсолујџним вредностџима. Истџовремено, аујџтори указују да ће
џтаква злоујојџреба вејџијине убеђивања одвести у друју крајностџ из које ће
људи излаз џражџији џоврајџком филозофији.

Кључне речи: вејџијина убеђивања; рејторика; релатџивизација џравде;
џрикујџљање џодајџака; кулџура надзора.

УВОД

Речитост је једна од величанствених особина по којој се човек разли-
кује од других биђа. Могућност вербалне комуникације једни су одвајкада
користили у изворном облику, док су други настојали да је употребе за по-
стизање и остваривање личних и конкретних циљева и интереса. Тако је
настала вештина убеђивања, која је фино прилагођавана у зависности од
бројних околности међу којима етичност спада у најважније. Она је негова-
на од антике до савременог доба које је створило посебну дисциплину на-
звану *public speaking*, чија се правила с обзиром на захтеве савременог доба,
у одређеним елементима разликују од *rhethorike techne* грчке традиције.

У овом раду биће приказани примери специфичне употребе реторике.
Најпре ће се указати на њен природноправни облик у антици, етичку (не)
опредељеност и однос према филозофији. На том трагу, у наставку се раз-
матра Келзенова критика природноправне реторике. Познато је да Келзен у
потпуности негира природноправно одређење правде и истине, сматрајући
да је свако такво размишљање засновано на теолошким ставовима. Међутим,
да ли је управо Келзенова критика истакла највећи значај реторике за при-
родно право и да ли је таква повезаност утицала на јачање природног права
и улоге реторике након невоља које је изазвао националсоцијалистички
правни позитивизам? Келзеново учење о природноправном одређењу правде
и истине и улогу реторике у том задатку, водило је ка савременим истражи-
вањима о држави националног надзора. Настанак културе надзора, прибав-
љање информација и сужавање поља приватности грађана намећу питања
оправдања, а ту реторика у споју са модерним елементима јавног наступа
показује свој пуни потенцијал. Због тога се у раду указује на основе државе
националног надзора и културе надзирања, као и на пример говора који се
може сматрати успешним у погледу њене одбране чак и када она очигледно
крши цивилизацијске тековине за које су се бориле десетине генерација.
Због тога је од изузетног значаја утврдити да ли право може да стане на пут
таквим злоупотребима и говорништву, или ће у будућности управо реторика
завладати целокупним човековим биђем и стећи предност над филозофијом.

I

Први примери употребе природноправне реторике могу се пронаћи у Софокловим драмама. Најпознатије место представљају стихови из Антигоне:

„Та ваљда не даде ми Див ту наредбу,
ни Правда, сустанарка доњих богова,
што људма ове поставише законе.
Не сматрах тако јаком твоју наредбу
да божје, неписане, сталне законе
претећи може; ти си ипак смртни створ.
Од данас нису они, ни од јуче – не,
Но вечно важе, нико не зна од кад су.”¹

Аристотел у *Реторици* изричито наводи да се Антигона позива на природно право.² Међутим, постоје и другачија мишљења. Михајло Ђурић истиче да поменути закони нису идеални виши закони, већ стварно постојећи закони који су по примитивном обичају освештани религијском посветом.³ Такође, Милош Ђурић је прилично неодређен поводом овог филозофско-правног питања, што можда и није чудно јер треба узети у обзир да је он у првом реду био класични филолог, а не правник.⁴ Осим тога, Софокле је био дубоко религиозан човек и чини се да га није занимало разликовање између природног и људског закона.⁵ То потврђује и чињеница да ни у једној другој његовој драми нема изричитог позивања на природне законе, већ пре свега на божје (неписане) законе, иако различити преводи могу да унесу одређену забуну.⁶

Упркос томе, природноправна реторика је пронашла своје корене у расправама грчких филозофа о правди. У Платоновом дијалогу *Горгија*, Сократ и Горгија се слажу да је главни задатак реторике убеђивање. Међутим, спор настаје поводом питања да ли ретор треба да говори на начин како се

¹ Софокле, *Антигона* (прев. М. Н. Ђурић), Београд 2009, 450-460.

² Аристотел, *Реторика* (прев. М. Вишић), Нови Сад 1997, 1, 13, 2. Такав став деле и поједини савремени теоретичари. Вид. Jacques Maritain, *Man and the State*, Washington, D.C. 1998, 85, 86.

³ Михајло Ђурић, „Идеја природног права код грчких софиста”, *Из историје античке филозофије* (ур. Ј. Тркуља), Београд 2009, 279-281; такође, Тони Брнс (*Tony Burns*) сматра да се ради о сукобу две врсте позитивног права – обичајног и законског. Tony Burns, „Sophocles' *Antigone* and the History of the Concept of Natural Law”, *Political Studies* 3/2002, 552, 554.

⁴ Вид. Милош Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београд 1987, 86; Милош Ђурић, „Владарска наредба и неписани закон у Софокловој Антигони”, *Филозофски сјиси, Избрана дела Милоша Н. Ђурића*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997, 245.

⁵ Вид. Милош Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Београд 1996, 288; Charles Segal, *Sophocles' Tragic World: Divinity, Nature, Society*, Cambridge – London 1998, 5.

⁶ Вид. Драгутин Аврамовић, Илија Јованов, „Ограничења покрета право и књижевност – пример Софокла”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2017, 363.

то допада највећем броју људи, или треба да подучава о ономе што је заиста праведно?⁷ Горгија истиче да реторика служи за постизање било каквог циља, па чак и за потчињавање путем речи. Таква способност може да доведе до тога да се „и лекар и учитељ гимнастике учине робом”.⁸ Са друге стране, разликујући знање и веровање, Платонов Сократ држи да реторика убеђивањем доводи до веровања у праведно или неправедно. За реторику није нужно знање, већ је довољно владање поступком убеђивања.⁹ Реторика чак није ни вештина, већ извежбаност која је корисна само ако на видело износи неправду. Тако се показује да Платонова идеалистичка реторика подразумева филозофску образованост и спознају филозофске истине, у чијем се одсуству беседничка уметност не може развијати.¹⁰

Главни недостатак софистичке реторике Милош Ђурић види у томе што је она могла да говори и похвално и прекорно о свакој ствари. Њени ученици су увек пред собом имали практичан циљ, убеђивање других у „сопствену” истину, што вешти могу да користе како би се наметнули другима.¹¹ Такво обележје је врло слично једној од најзначајнијих карактеристика грчке природноправне идеје. Наиме, поводом правила која није створио човек, различитом анализом, грчки филозофи су долазили до потпуно супротних исхода. Тако су Хипија и Антифонт заговарали демократско учење о природном праву засновано на биолошкој једнакости људи, а Каликле и Трасимах аристократску варијанту засновану на природној неједнакости људи. Према томе, већ од самих зачетака природно право је показало способност да оправда готово сваки политички поредак, што ће касније бити окосница Келзенове критике.

Иако се Платонов Сократ залагао за „добру” реторику која би била усклађена са филозофском тежњом за врлином (истином), он је остао реалан поводом судбине једног филозофа пред судом: „Пошто никад не покушавам да говорим по вољи никоме, него увек гледам на оно што је најбоље, а не на

⁷ Претходно питање је да ли се спор о правди у овом Платоновом дијалогу води између Сократа и ретора, или Сократа и софиста. Упркос преовлађујућем мишљењу у домаћој литератури, у страним радовима има схватања која оправдавају приклањање ставу да се ради о спору између Сократа и ретора. Вид. Драгутин Аврамовић, Илија Јованов, „Релативизација правде кроз реторику – Платонов дијалог ‘Горгија’ као парадигма”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2020, 245-251.

⁸ Платон, *Горгија* (прев. М. Драшковић, А. Вилхар), Београд 1968, 452е.

⁹ *Ibid.*, 455а.

¹⁰ *Ibid.*, 462с, 463б, 465а, 480д, 481б. Платон, *Фегар* (прев. М. Н. Ђурић), Београд 1979, 260а, 260е. У своју одбрану Горгија наводи да је реторика морално неутрална вештина. Уколико се она злоупотреби, прекор не заслужују ни реторика ни њен учитељ, већ онај који се њоме непоштено користи. Платон (1968), 457а–б. Вид. Сима Аврамовић, *Rhetorike techne* – вештина беседништва и јавни наступ, Београд 2015, 89.

¹¹ Милош Ђурић, „Предговор”, у: Платон, *Ијон, Гозба, Фегар*, Београд 1979, XXIX, XXX. С. Аврамовић (2015), 88.

оно што је најпријатније, пошто, даље, немам намеру да радим све оне лепе ствари које ми ти, Каликле, саветујеш, нећу имати ништа да кажем пред судом".¹² Чини се да овим речима Платон признаје сву слабост филозофије која услед недостатка прагматичнијег приступа не успева да се носи са стварним животним проблемима. Последица Горгијиног подучавања је да за реторику, као морално неутралну вештину са великом способношћу за релативизовање, истина и правда нису апсолутне и неупитне вредности.

II

Релативизацији појма правде, иако не са становишта ретора већ теоретичара правног позитивизма, нарочито се посветио Келзен. Аустријски писац се осврће на Платоново одређење правде, истичући да се тај појам у његовој филозофији идентификује са схватањем о срећи. Међутим, срећа је субјективно осећање и срећа једног неизбежно води ка несрећи другог. Ниједан друштвени поредак то питање не може да реши на праведан начин, већ једино може да гарантује срећу у одређеном објективно-колективном смислу као задовољење извесних потреба које је законодавац легитимисао. Тако се идеја правде од принципа који се тиче индивидуалне среће, претвара у друштвени поредак који штити само одређене интересе. Хијерархија вредности и питање којим интересима треба дати предност не могу се решити рационалним сазнањем, већ је то суд који је у коначном закључивању одређен емотивним чиниоцима субјективног карактера и у том смислу је релативан.¹³

Келзенов став да о вредносним судовима не постоје објективни критеријуми може се подвргнути критици. На пример, моралност је такође индивидуална и заснована на систему вредности појединаца, али се може утврдити објективна моралност која почива на стварности, околностима и догађајима који су саставни део човекове свакодневнице.¹⁴ Келзен признаје да је сагла-

¹² Платон (1968), 521e.

¹³ Ханс Келзен, „Шта је правда” (прев. Д. Баста), *Шта је љавга* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998, 10-13. Данило Баста истиче „да је овакво Келзеново схватање среће у најмању руку чудновато. Ако се на тај начин срећи, претходно поистовећеној са правдом (што не треба изгубити из вида), прида значење нечега објективно-колективнога, па се затим таква 'идеја среће' (Келзенов израз!) сведе на задовољавање потреба које је признао и одобрио законодавни ауторитет (о чијој се легитимности, да се и то приметити, ништа не говори), а уз то тако елементарних потреба као што су исхрана, одевање и становање, онда такво поимање среће/правде није само сиромашно до празнине него је и нескривено ауторитарно, онда оно неизбежно значи да су срећа и правда могуће и у тамници.” Данило Баста, „Поговор”, у: Ханс Келзен, *Шта је љавга* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998, 173-174.

¹⁴ Постоје различити правци размишљања о објективној моралности, од религијских до биолошких. Вид. Louis Dupré, „Situation Ethics and Objective Morality”, *Theological Studies*

ност могућа, али „чињеница да су извесне вредности у неком одређеном друштву општепризнате, сасвим је спојива са субјективним и релативним карактером судова који те вредности потврђују. Што се многе индивидуе слажу у неком вредносном суду, то није никакав доказ да је тај суд тачан, тј. важећи у објективном смислу. Баш као и чињеница да већина људи верује, или је пак веровала, да се Сунце окреће око Земље, није доказ, или није био доказ, да то веровање почива на истини.”¹⁵

Келзен очигледно оштро раздваја нормативност од реалности.¹⁶ Формула која важи у природи „ако постоји А, онда *иоџиоји* Б”, у нормативном свету се мења и гласи: „ако постоји А, онда *би иџребало* да постоји Б.” На овакво Келзеново становиште Едгар Боденхајмер (*Edgar Bodenheimer*) одговара примером да природна љубав родитеља према деци има правно препознавање у заштити породичних односа, док право на самоодбрану представља одраз природног инстинкта да се заштити живот.¹⁷ Такође, тешко би било оспорити да су многа правна правила дубоко укореењена у објективним околностима стварности. Због тога Боденхајмер наводи да је пожељније рећи како је право веза између света нормативних оцена и друштвене реалности. Вредносни судови, као саставни део права, нису слободно створени од стране људске воље. Они у значајној мери зависе од карактера човекове природе, степена материјалног и интелектуалног развоја конкретног друштва, историјских искустава, друштвених и политичких потреба и многих других „реалних” чинилаца. Према томе, право је један од најважнијих средстава повезивања вредности и чињеница, а Келзеново становиште о ирационал-

2/1967, 245-257; Robin Allot, „Objective Morality”, *Journal of Social and Biological Structures* 4/1991, 455-471; John Collier, Michael Stingl, „Evolutionary Naturalism and the Objectivity of Morality”, *Biology and Philosophy* 1/1993, 47-60; Dale Dorsey, „Objective Morality, Subjective Morality and the Explanatory Question”, *Journal of Ethics & Social Philosophy* 3/2012, 1-25.

¹⁵ Х. Келзен (1998а), 16.

¹⁶ Келзен се у том смислу разликује од својих претходника, правних позитивиста. Ако је право систем норми, онда је наука о праву заправо наука о нормама, из чега произлази да је „реалност” норми различита од „реалности” чињеница. О томе вид. Jeffrey Brand-Ballard, „Kelsen’s Unstable Alternative to Natural Law: Recent Critiques”, *The American Journal of Jurisprudence* 133/1996, 142-144.

¹⁷ Edgar Bodenheimer, „The Natural Law Doctrine Before the Tribunal of Science: A Reply to Hans Kelsen”, *The Western Political Quarterly* 3/1950, 340. Боденхајмер је покушао да начелно одбрани традиционалну, рационалистичку природноправну теорију испитујући исправност Келзенових закључака на секуларној основи, без помоћи религијских или метафизичких аксиома. У његовој аргументацији лако су препознатљиви аргументи Хуга Гроцијуса, класичног рационалистичког теоретичара природног права. Са друге стране, савремени теоретичари који су анализирали дискусију између Келзена и Боденхајмера, попут Пјерлуиђи Кјасонија (*Pierluigi Chiassoni*), тврде како је са становишта Келзенове научно-критичке филозофије Боденхајмерова природноправна теорија потпуни промашај јер се ради о идеолошкој мисли заснованој на моралном и политичком аргументу, а не научном. Pierluigi Chiassoni, „Kelsen on Natural Law Theory”, *Revue* 23/2014, 157.

ности свих судова о вредностима које чине саставни део етичких и правних норми треба одбацити.¹⁸

Платоново схватање правде Келзен сврстава у метафизичко-религијски тип теорије правде. Идеја апсолутног добра, која садржински одређује појам правде, има исту улогу као и идеја Бога у теологији. Управо из тог разлога на питање истинске суштине добра Платон никада није одговорио. „Уместо о добру, Сократ хоће да говори само о 'изданку добра', о сину који је 'верна слика' свога оца. И тако се син умеће на место оца, баш као што се ум уметнуо на место правде, а на место правде добро. Тај метод супституције има за циљ да првобитни објект истраживања, правду, по рангу подигне до божанства и тиме пресече питање о њеној садржини. Управо се на том месту показује да је добро за Платона највише, невидљиво божанство. Тако се напослетку пут, који треба да води од рационалистичког релативизма ка метафизичком апсолутизму, завршава у религиозној мистици.”¹⁹ Суштина правде је божанска тајна и Платонова филозофија није учење о добру, већ спекулација о добру и злу. Супротност између божанске оностраности и људске оностраности је по свом изворном смислу сукоб између добра и зла и то је најдубљи слој Платоновог мишљења. Таква тенденција да се појмовне супротности апсолутно уобличи осликава етичко-нормативна разматрања која су усмерена на вредност, док емпиријско бивствовање, за разлику од трансцендентног требања, тежи да поменуте супротности релативизује.²⁰

Рационалистичка објашњења теорије правде, према Келзену, нису ништа боља јер њих карактеришу „празне формуле”. Ако је правда „дати свакоме своје”, претходно се мора утврдити шта је то што свако сматра својим. Због тога је и Аристотелов покушај да се појам апсолутне правде дефинише рационалним (научним) методом узалудан. Правда је средина између онога што је превише и онога што је премало. Међутим, на питање шта је добро одговор се даје питањем шта је зло, а утврђивање садржине последњег појма Аристотел препушта позитивном праву. Због тога Келзен сматра да „прави учинак месотес-формуле није да одреди суштину правде, него да оснажи важеће постојећег друштвеног поретка етаблираног у позитивном моралу и позитивном праву.”²¹ Ипак, Келзен признаје да је Аристотел учинио корак

¹⁸ E. Bodenheimer, 340-348. И о Боденхајмеровом ставу се може полемисати. Тако Кјасони истиче да Келзен никада није порекао да садржај правних норми долази од „друштва”, од људских потреба и интереса, од људске филозофије правде и политичких стратегија. Јаз који Келзен прави између чињеница и вредности, чињеница и норми, није емпиријски, већ логички. Он се односи на логичку немогућност деривирања нормативних закључака из чисто фактичких премиса. P. Chiassoni, 156.

¹⁹ Ханс Келзен, „Платоновска правда” (прев. Д. Баста), *Шта је правда* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998, 122-127.

²⁰ *Ibid.*, 99-103.

²¹ X. Келзен (1998а), 29-31.

даље у односу на Платона истичући на почетку *Никомахове еџике* да „се прецизност не може очекивати у подједнакој мери од свих научних излагања. Стога се, приликом разматрања оваквих појмова, као и приликом извођења закључака, мора задовољити тиме да се истина оцрта само у најгрубљим, општим потезима, јер ће образован човек захтевати у свакој области тачност само утолико уколико то природа предмета допушта; подједнако је, наиме, погрешно пристати да се математичар служи убеђивањем (уместо да докажује своја извођења) као и захтевати од мајстора у беседништву да изводи строге доказе (за своје ставове).”²² Међутим, то за Келзена није довољно јер се Аристотелова теорија средине своди на таутологију: врлина није порок, добро није зло, исправно није погрешно. Због тога и закључује да формула „свакоме оно што му припада” има неограничене могућности коришћења у било које сврхе, односно за оправдање било каквог поретка. Управо „та могућност објашњава зашто се те формуле, упркос њихове – штавише, управо због њихове – потпуне празнине, још увек прихватају као задовољавајући одговори на питање о правди, а свакако ће и у будућности бити прихватане.”²³

III

Келзен истиче да су и метафизички и рационалистички тип правне филозофије заступљени у школи природног права која учи да је могуће из природе уопште, или природе човека као бића обдареног разумом, извести правила која потпуно праведно уређују људске односе. Међутим, учење је неодрживо јер природа нема своју сопствену вољу па не може ни прописивати било какво људско понашање. Из онога што јесте не може се закључивати шта треба да буде. Са друге стране, норме о понашању није могуће дедуковати ни из људског ума јер оне могу доћи само од воље која мора бити људска и

²² Аристотел, *Никомахова еџика* (прев. Р. Шалабалић), Београд 1980, 1094б.

²³ Х. Келзен (1998а), 29. Ханс Келзен, „Аристотелова доктрина правде” (прев. К. Чавошки), *Шта је џрава* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998, 140-141, 158-164. Боденхајмер сматра да је Келзен погрешно разумео карактер појма који је са рационалном страном човека повезан више него било који други идеал. „Дати свакоме оно што је његово” не решава конкретне проблеме, али указује да правда захтева непристрасност ума и примену правичног и објективног стандарда у понашању са другима. У одсуству таквог става арбитарност и злоупотреба власти би превладала друштвом и водила ка његовој дезинтеграцији. Због тога је „осећај неправде” објективна реалност човековог друштвеног живота. Е. Bоденheimer, 349-351. Схватање да снага природноправних правила потиче од њихове разумности за људска бића (иако треба имати на уму да разумност и рационалност нису идентични појмови), може се уочити већ код Тома Аквинског који је усвојио Аристотелово схватање закона као средства разума за остварење доброг живота у заједници. Вид. Тома Аквински, *Summa Theologiae*, у: Тома Аквински, *Изабрано џјело* (ур. Томо Вереш), Загреб 1981, 223-226. Robert P. George, „Kelsen and Aquinas on 'The Natural-Law Doctrine'”, *Notre Dame Law Review* 5/2000, 1629.

само ако се искључи метафизичка спекулација. „Норме за људско понашање налазити у људском уму, иста је илузија као и она да се такве норме добијају од природе.”²⁴ Због тога је Келзен закључак како не треба да чуди што су теоретичари природног права изводили крајње противречне принципе правде из божанске или људске природе. „Методима природног права заснованим на погрешном закључку може се доказивати баш све и зато се не може доказати ништа.”²⁵ Према томе, са становишта рационалног сазнања није могуће открити норму апсолутно праведног начина понашања, јер правда није ништа друго до компромис поводом задовољења различитих интереса. Такође, духовно искуство прошлости указује да људски ум може да појми само релативне вредности, а то значи да суд којим се нешто проглашава праведним никада не може наступити са претензијом да искључи могућност супротног вредносног суда. Другим речима, за Келзена је апсолутна правда „ирационални идеал” и заправо читава критика таквог одређења појма правде је истовремено критика целокупног природног права и његовог метода. Свако природно право је у суштини теолошко учење, јер једино ако је ауторитет свих норми Бог, онда се може извести закључак да су вредности у складу са њима апсолутне. Због тога Келзен истиче да „пред трибуналом науке”, природноправна теорија не може да опстане. Њена логика није исправна, осим ако се не ослони на теолошка схватања о вредностима.²⁶

У овом смислу, иако звучи апсурдно, Келзеновим аргументима је ишло у прилог чак и Радбрухово схватање. Истичући да постоје правна начела која су преча у односу на сваки правни пропис, Густав Радбрух је након ужаса Другог светског рата учињених под доминацијом правног позитивизма започео снажно „оздрављење” природноправне идеје у 20. веку. Радбрух је желео да реши сукоб између правне сигурности и правде, уколико она захтева нешто друго у односу на оно што је предвиђено у закону. То је чинио, између осталог, позивајући се на Јеванђеље у којем је записано да „Бога треба слушати више него човека – и то није само некаква побожна жеља, него важећи правни пропис.”²⁷ Дакле, упркос томе што многе декларације о човеку и грађанину представљају резултат „вековног рада” који је обелоданио објективне основе природног права, у крајњој анализи чак се и Радбрух у значајној мери ослањао на теолошке премисе.²⁸

²⁴ Х. Келзен (1998а), 32.

²⁵ *Ibid.*, 31-33.

²⁶ Hans Kelsen, „The Natural-Law Doctrine before the Tribunal of Science”, *The Western Political Quarterly* 4/1949, 484-485.

²⁷ Густав Радбрух, „Пет минута филозофије права”, *Филозофија права* (ур. Д. Митровић), Београд 2016, 254-255.

²⁸ Боденхајмер ипак истиче да постоје бројни примери природноправних правила која су лишена религијске потпоре и указују на елементарне потребе и инстинкте људске природе који не могу да буду занемарени. Уколико се покаже да цивилизована и зрела друштва

Келзен сматра да природноправна доктрина, упркос очигледним недостацима, има и увек ће имати велики утицај на друштвену мисао. Како би оправдао субјективне вредносне судове који произлазе из емотивних елемената његове свести, човек покушава да их представи као објективне принципе. Он то чини тако што их премешта у сферу истине, док истину покушава да дедукује из реалности, односно из апсолутно праведног поретка људских односа.²⁹ Међутим, апсолутна правда не постоји и не може се појмовно одредити. „Тај идеал је илузија. Постоје само интереси, сукоби интереса и њихово решавање путем борбе или компромиса. На место идеала правде, у рационалној сфери неизбежно ступа идеја мира. Међутим, потреба, чежња за правдом која је више од компромиса, која је више од пуког мира, а пре свега вера у једну такву вишу, чак највишу, апсолутну вредност, снажнија је од могућности да је уздрма неко рационално размишљање.”³⁰

Чини се да је исправно то што је Келзен препознао значај и улогу природног права у разматрањима појма правде код бројних теоретичара. Међутим, Келзен не само да негира природноправно одређење појма правде, већ одриче његово постојање уопште. Правда није могућа јер би морала да се заснива на научно доказаној истини.³¹ Ипак, треба приметити да је истину тог квалитета понекад тешко утврдити. У одсуству необоривих доказа да је неки суд заснован на истинитом сазнању, сваки правни поредак уводи бројне (обориве) правне претпоставке. Према томе, не треба одбацивати правду јер не омогућава апсолутну спознају о вредностима које треба да заштити. За функционално друштво понекад је потребно и/или довољно да се људи ослоне макар на уверавање, чиме се показује да реторика може бити чак и кориснија од филозофије. Заправо, она је нужна карика природноправног одређења појма истине јер утиче на човека да прихвати ставове који нису

имају склоност да деле извесне вредносне судове и слажу се у погледу фундаменталних аксиома о друштвено пожељном понашању, онда се може закључити о одређеном скупу апсолутних или скоро апсолутних стандарда цивилизованог човека. Е. Bodenheimer, 337-348. Кјасони одговара Боденхајмеру да је Келзенова критика природног права савршено свесна емпиријских ограничења људске психологије и физиологије које утичу на ефикасност позитивних правних норми. Осим тога, Келзен би приговорио употреби фразе „природно право” за означавање физичких и психичких карактеристика људских бића. То уноси забуну зато што се она углавном користи за означавање норми које су наводно „деривиране” из природних карактеристика људских бића. Р. Chiassoni, 153-154.

²⁹ Н. Келсен (1949), 501.

³⁰ Х. Келзен (1998b), 129.

³¹ Радбрух наводи како је најистакнутија особеност националсоцијалистичког „права”, које се суштински ослањало на идеју правног позитивизма, потпуни недостатак осећаја за истину. Због такве карактеристике његове личности, Хитлер је „могао ономе што је у датом тренутку било говорнички убедљиво, без стида и срама дати акценат истине.” Густав Радбрух, „Законско неправо и надзаконско право”, *Филозофија права* (ур. Д. Митровић), Београд 2016, 272.

увек засновани на искуству. Са друге стране, значај реторике за национал-социјалистички правни поредак који је искључиво почивао на идејама правног позитивизма је немерљив. Тако су злоупотреба Келзеновог учења и нужно ослањање теоретичара природног права на вештину говора водили ка снажном јачању природноправне реторике почетком друге половине 20. века.

Келзенова критика апсолутно важећих норми понашања је указала на значај реторике за природно право. Келзен скреће пажњу да Платон истиче како је могуће да праведан човек живи непријатним животом и обрнуто. Али, законодавац треба да примора све грађане да говоре како је најправичнији живот најпријатнији и да одреди најстроже казне за оне који међу грађанима шире уверење да неваљали човек живи пријатно.³² Све је то, како истиче Келзен, у сврху обезбеђивања покоравања законима, што значи да „Платон ставља правду – а то овде значи оно што власт таквим сматра, на име законитост – изнад истине. *Платионовска истина* се испољава у учењу о оправданости, штавише, неопходности лажи као средства најбоље владе, у разликовању рђаве од ’истините’, јер лековите, лажи која је државна истина: државни разлог.”³³

IV

Пратећи Келзенову критику природноправног одређења појма правде и истине и улогу реторике у поменутом задатку, у савременој литератури наилази се на идеју о држави националног надзора. На трагу Орвеловог тоталитарног друштва у којем постоји Министарство истине задужено да дефинише шта је истина, а појединци живе под сталним надзором,³⁴ Џек Балкин (*Jack Balkin*) је уобличио теоријски модел савремене државе која ће захваљујући све јефтинијој информационој технологији и реторици „борбе против тероризма” вршити потпун надзор над „сумњивим грађанима”.³⁵ Дефиниција државе националног надзора је да се ради о облику владавине који се одликује прикупљањем, упоређивањем и анализом информација о грађанима. То је посебни, специјални случај државе информација која је трајна и свеprisутна. Балкин подвлачи да владавина у држави националног надзора подразумева превасходно превентивно деловање, што подсећа на

³² Платон, *Закони* (прев. А. Вилхар), Београд 2004, 662В, С.

³³ Х. Келзен (1998а), 15; Х. Келзен (1998b), 114.

³⁴ Џорџ Орвел, *1984*, Београд 1984.

³⁵ Jack Balkin, „The Constitution in the National Surveillance State”, *Minnesota Law Review* 1/2008, 1-25; Jack Balkin, Sanford Levinson, „The Processes of Constitutional Change: From Partisan Entrenchment to the National Surveillance State”, *Fordham Law Review* 2/2006, 101-145. За детаљнију анализу Балкиновог схватања вид. Драгутин Аврамовић, „Буђење силе – рађање државе националног надзора”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2016, 877-890.

Фукоов пример Бентамовог Паноптикона у којем се затвореници у сваком тренутку могу неопажено надзирати.³⁶ Дакле, Бентам је промишљао о специфичној установи, док је за Фукоа паноптички модел начин дефинисања односа између власти и народа. Балкин, међутим, одлази још један корак даље сматрајући да најважнија техника контроле није више посматрање или претња посматрањем, већ анализа и успостављање веза између добијених података.³⁷

Балкин сматра да је држава националног надзора неопходна ради лакшег остваривања циљева којима свака савремена држава тежи. Ипак, њему није промакло да постоје бројни изазови који се углавном свODE на угрожавање приватности грађана.³⁸ Упркос томе, Балкин не доводи у питање постојање државе националног надзора, већ њено ограничавање уставним актима. У ауторитарној држави информација прикупљени подаци служе за увећање сопствене моћи, док се у демократском типу такве државе информације користе ради ефикасног вршења власти, осигурања националне безбедности, у едукативне и друге корисне сврхе. Тиме се показује да је државна власт увек одговорна грађанима, чувајући њихову приватност. Према Балкину, главни начин заштите индивидуалних слобода је контрола носилаца извршне власти путем информационог омбудсмана. Он би јемчио да ће они који врше власт информације прикупљати и користити у складу са важећим правним прописима, чиме би се у држави националног надзора обезбедила владавина права.³⁹

Непосредан и конкретан одговор Балкину написао је Орин Кер (*Orin Kerr*). Он сматра да се промене које описује Балкин не односе на начин владавине, већ се ради о технолошком проблему. Облик владавине је углавном остао исти, док технологија и компјутеризација мењају начин како људи уче шта други раде. Јасно видљива реакција власти на поменуте промене представља само мали део нове стварности.⁴⁰ Наиме, људи су раније стицали

³⁶ Власт мора бити видљива и непроверљива, а ефекти надзора непрекидни. Фуко је Бентамову идеју пренео на друштво као целину у којем се константним надзирањем успоставља контрола над понашањем појединаца. Мишел Фуко, *Надзирајући и кажњавајући – нацијанак зашвора*, Сремски Карловци – Нови Сад 1997.

³⁷ J. Balkin, 12.

³⁸ Жиро сматра да угрожавање приватности није једина опасност. Повезивање надзирања са глобалним токовима власти и настанком тоталитарног етоса може довести до још тежих последица. Вид. Henry A. Giroux, „Totalitarian Paranoia in the Post-Orwellian Surveillance State”, *Cultural Studies* 2/2015, 108-140.

³⁹ J. Balkin, 3-4, 18, 24. Жиро мисли другачије, истичући да је у Обаиној пост-Орвеловској ауторитарној држави националне безбедности државна власт ослобођена владавине права. Н. А. Giroux, 124.

⁴⁰ Orin S. Kerr, „The National Surveillance State: A Response to Balkin”, *Minnesota Law Review* 6/2009, 2180.

знања личним посматрањем или „по чувењу”. Данас се информације прибављају путем компјутерских мрежа (нпр. Фејсбук, Твитер, Инстаграм...), купује се „онлајн”, плаћа се картицама. Ако постоји жеља да се разуме оно што се дешава на компјутерским мрежама, просто посматрање није довољно. Потребно је да се подаци анализирају, чиме се рад који је некада био људски, сада делом обавља помоћу посебних алата. Ове промене, за разлику од Балкина, Кер не сматра новим обликом владавине, већ новим окружењем за стари облик владавине. Циљеви владавине се нису променили и јавност је раније желела, а и даље подржава борбу против тероризма. Али, стари посао сада мора да се обавља на нови начин.⁴¹

Кер сматра да је другачији начин посматрања проблема важан за откривање решења. Балкин тражи традиционална решења за ограничење власти и његов приступ апелује на грађанско-либералну публику коју није потребно убеђивати у потребу додатне контроле над контролом прикупљања података. Али, ако се ради о технолошком проблему, онда он утиче на много ширу политичку публику и на промене у праву које мора да учини тешким оно што је технологија учинила лаким. Најзад, као и у прошлости, правна ограничења у погледу поступања државне власти су на ствараоцима права, а не на држави самој по себи. Због тога је Кер још оптимистичнији од Балкина и сматра да ће временом право успети да одговори технолошким променама.⁴²

Чини се да Кер помало скреће поглед од суштине ствари. Наиме, осим што се може полемисати о етичкој исправности природе техника за прикупљање података, чињеница је да данас оне омогућавају много лакше прикупљање много више података. Ограничења у том послу, како исправно истиче Кер, треба установити правом. Али, она за сада нису адекватна и заправо они који стварају право имају другачији став по том питању. Под плаштом борбе против тероризма и употребом реторике којом појачавају страх код грађана да је тероризам опаснији него икада, уз читав низ других метода, обезбеђују више надзора него што се то могло и замислити. Због тога се Жиро пита како је неолиберално модерно друштво створило такав друштвени поредак у којем су нове технологије надзора пружиле државној власти моћ каква је била непојмљива за претходне генерације и која чак превазилази у думетима и сложеностима Орвеловску тоталитарну државу?

Жиро истиче да лакоћа добијања података забрињава и да се од државе националног надзора прелази на културу надзора која прети не само да постане нормална, већ и пожељна за кориснике дигиталних технологија. Режимима надзора се својски труде да тривијализују значај окружења масовног

⁴¹ *Ibid.*, 2180-2181.

⁴² *Ibid.*, 2182-2184.

надзора користећи се посебним обликом реторике како би га претворили у забаву. Тако су настали „ријалити” програми који прате читаве породице, или још раније филмови који величају модерне државне службенике који користе технолошка чудеса како би се борили против терориста и других извора зала. Приватност се више не посматра као цењено грађанско право, већ култура надзора служи као средство за самопромоцију. Због тога садашње генерације вероватно никада неће сазнати шта то приватност заиста значи. Посебну опасност изазива чињеница да се технике надзора користе не само за истраживање криминалних активности, већ и за превентивно деловање. И најзад, врло је забрињавајуће што модерна ауторитарна неолиберална култура ствара друштвени поредак у којем култура надзора постаје самогенерисана и потпомогнута реториком од стране машинерије која живи од потрошње. Она додатно мотивише прикупљање података који се касније користе у комерцијалне сврхе, али и како би се спречиле опасности по установљене институције власти.⁴³ „Апсорбовани у приватизовану орбиту конзумирања, модерни грађани учествују у токсичним задовољствима културе конзумирања и том приликом остављају себе откривеним онлајн објављивањем и документовањем сопствених интересовања, идентитета, жеља и страхова. Нова модерност и мрежа надзора која се шири субординирали су људске потребе, јавна добра и правду захтевима безбедности и трговине, радећи у тандему како би се акумулирао капитал по сваку цену. Страх је изгубио своју друштвену конотацију и не представља више страх од социјалних лишења, попут сиромаштва, недостатка здравља, већ је страх реторичким средствима персонализован, атомизован и односи се на криминал, безбедност, апокалипсу и опстанак.”⁴⁴

Жиро истиче да режимима надзора нарочито погодује интензивирање страха од различитог мишљења, које се у САД-у неговало још од рушења Светског трговинског центра у Њујорку. Поменути страх је упарен са осећајем сумњивости према свакоме ко би довео у питање америчку изузетност, што је омогућило неолибералној држави безбедности да уместо рата против тероризма, започне рат против различитог мишљења у интересу консолидације владајуће класе и што веће акумулације капитала. Треба приметити да у тој борби неминовно долази до прекорачења овлашћења у погледу прислушкивања различитих врста комуникација. На документовање такве делатности једних државних органа, други реагују применом најбољих реторичких техника. Тако је амерички председник Барак Обама, у званичном одговору на питања која су постављена поводом објава Едварда Сноудена, истицао како је надзор патриотски чин и племенити идеал који се користи

⁴³ Н. А. Giroux, 111-115.

⁴⁴ *Ibid.*, 115.

у интересу очувања слободе. Обама спомиње историјски контекст надзирања, позивајући се на организацију „Синови слободе” (*the Sons of Liberty*), односно малу групу људи унутар ње која је патролирала ноћу и обавештавала о британским припремама за борбу против америчких патриота. Тако Обама, указујући на непроцењиву улогу тајног прикупљања информација током Америчког грађанског рата, Другог светског рата, Хладног рата и борбе за превласт против комунизма, закључује да је надзирање омогућило Американцима да сачувају своју државу и њене слободе. У том послу, америчке тајне службе су биле потчињене Уставу и систему „кочница и равнотежа”, иако је долазило до прекорачења овлашћења што је наводно подсетило грађане да слободе не смеју бити жртвоване због националне безбедности. Нове претње терористичких група, глобализација, Интернет, префињенија оружја масовног уништења и нарочито догађаји од 11. септембра 2001. године, натерали су Американце да схвате како је нужно да тајне службе промене своју праксу и да се усмере на превенцију напада. Традиционалне мисије надзирања „злих сила” нису више довољне и потребно је „хаковати” компјутерске мреже како би се прикупиле информације о кретањима и финансирању терориста, што је спасло многе животе не само у САД-у, већ и на целом свету. Због тога, Обама изричито подржава рад Националне службе безбедности, истичући да није имао сазнања о незаконитим активностима. Ипак, његова администрација разуме забринутост грађана, због чега је започета реформа како би се постигла боља равнотежа између очувања слобода и заштите нације.⁴⁵

ЗАКЉУЧАК

Обамин говор је пример бриљантне реторике која поклања изузетну пажњу односу беседа – публика. Позивање на историјско порекло надзирања које је имало важну улогу у настанку америчке нације, указивање на учињене пропусте у прошлости, изричита подршка тајним службама поводом конкретних догађаја и емпатија према страху народа од неовлашћеног истраживања њихове приватности, указују на владање вештином помирења онога што публика жели да чује и циљева чије испуњење говорник жели да представи. Ипак, чињеница је да право не може да прати развој технологије надзора и зависност савременог човека од дигиталних информација. Због тога се може заузети критички став према Керовом оптимизму да ће право у некој ближој будућности успети да стави под контролу спој дигиталних

⁴⁵ Transcript of President Obama’s Jan. 17 speech on NSA reforms. https://www.washingtonpost.com/politics/full-text-of-president-obamas-jan-17-speech-on-nsa-reforms/2014/01/17/fa-33590a-7f8c-11e3-9556-4a4bf7bcbd84_story.html Сајт посећен 21. 11. 2020.

технологија и културе надзирања. Из истог разлога, упркос великом научном доприносу Балкина, његова *демократиска* држава националног надзора звучи као оксиморон. Контролисање контролора истим средствима којима се и он служи, не води ка успешном резултату. Суштина је у самом човеку, његовој природи и моралним квалитетима, и то је тако од антике до данас. Баш као што је и реторика, од њеног настанка до савременог доба, имала веома важну друштвену улогу убеђивања. Може да се ради о убеђивању у постојање природног права како би се заштитио нечији живот, или у све-присутност природних правила како би се обезбедиле одређене вредности у друштву, или у потребу шпијунаже сопствених грађана како би се очувала њихова безбедност. Али утицај реторике на друштво је био значајан, а данас је и још значајнији. Наиме, филозофско разматрање о основним вредностима као да је на неки начин завршено. Одређеним међународним документима је потврђено од стране највећег броја држава света веровање у извесна природна права и сада је главно питање како их заштитити. У том послу, одговарајућом реториком се грађанима објашњава да је ради њиховог опстанка потребно прикупљати личне податке. Очигледно је реторика успешно обавила посао убеђивања у постојање вечног система вредности, упркос Келзеновим снажним и утицајним критикама. Чињеница је да велики број земаља прихвата и позитивноправно уређује природноправне аргументе и резултате природноправних теорија. То је победа не само филозофије, већ и реторике. Али истовремено, таква успешност вештине говорништва забрињава. Идеја корисности прикупљања информација и надзора, поткрепљена одговарајућом реториком, данас је све присутнија. То ће имати својих последица јер држава националног надзора у крајњем исходу води ка потпуном губитку слободе појединца и прихватању ауторитарних обележја. Због тога се чини да ће људи, када једног дана буду схватили да је реторика потпуно завладала друштвеним дискурсом и да их је одвела у потпуно другу крајност, морати да се врате филозофији. Тако ће се завршити један круг промишљања, а започети неки други. Прижељкујемо да буде подједнако плодоносан, јер не треба сметнути с ума домете досадашњег напретка цивилизације. Због тога можемо само да се надамо да ће и будуће генерације филозофа бити макар подједнако успешне.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Аврамовић, Сима, *Rhetorike techne* – вештина беседништва и јавни наступ, Београд 2015.
- Аврамовић, Драгутин, „Буђење силе – рађање државе националног надзора”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2016.

- Аврамовић, Драгутин, Јованов, Илија, „Ограничења покрета право и књижевност – пример Софокла”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2017.
- Аврамовић, Драгутин, Јованов, Илија, „Релативизација правде кроз реторику – Платонов дијалог ’Горгија’ као парадигма”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2020.
- Аквински, Тома, *Summa Theologiae*, у: Тома Аквински, *Изабрано дјело* (ур. Томо Вереш), Загреб 1981.
- Allot, Robin, „Objective Morality”, *Journal of Social and Biological Structures* 4/1991.
- Аристотел, *Реторика* (прев. М. Вишић), Нови Сад 1997.
- Аристотел, *Никомахова етика* (прев. Р. Шалабалић), Београд 1980.
- Balkin, Jack, „The Constitution in the National Surveillance State”, *Minnesota Law Review* 1/2008.
- Balkin, Jack, Levinson, Sanford, „The Processes of Constitutional Change: From Partisan Entrenchment to the National Surveillance State”, *Fordham Law Review* 2/2006.
- Баста, Данило, „Поговор”, у: Ханс Келзен, *Шта је њравда* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998.
- Bodenheimer, Edgar, „The Natural Law Doctrine Before the Tribunal of Science: A Reply to Hans Kelsen”, *The Western Political Quarterly* 3/1950.
- Brand-Ballard, Jeffrey, „Kelsen’s Unstable Alternative to Natural Law: Recent Critiques”, *The American Journal of Jurisprudence* 133/1996.
- Burns, Tony, „Sophocles’ *Antigone* and the History of the Concept of Natural Law”, *Political Studies* 3/2002.
- George, Robert P., „Kelsen and Aquinas on ’The Natural-Law Doctrine’”, *Notre Dame Law Review* 5/2000.
- Giroux, Henry A., „Totalitarian Paranoia in the Post-Orwellian Surveillance State”, *Cultural Studies* 2/2015.
- Dorsey, Dale, „Objective Morality, Subjective Morality and the Explanatory Question”, *Journal of Ethics & Social Philosophy* 3/2012.
- Dupré, Louis, „Situation Ethics and Objective Morality”, *Theological Studies* 2/1967.
- Ђурић, Милош, *Историја хеленске етике*, Београд 1987.
- Ђурић, Милош, *Историја хеленске књижевности*, Београд 1996.
- Ђурић, Милош, „Предговор”, у: Платон, *Ијон, Гозба, Федар*, Београд 1979.
- Ђурић, Милош, „Владарска наредба и неписани закон у Софокловој Антигони”, *Филозофски сјиси, Изабрана дела Милоша Н. Ђурића*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997.
- Ђурић, Михајло, „Идеја природног права код грчких софиста”, *Из историје античке филозофије* (ур. Ј. Тркуља), Београд 2009.
- Келзен, Ханс, „Шта је правда” (прев. Д. Баста), *Шта је њравда* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998.
- Келзен, Ханс, „Платоновска правда” (прев. Д. Баста), *Шта је њравда* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998.
- Келзен, Ханс, „Аристотелова доктрина правде” (прев. К. Чавошки), *Шта је њравда* (ур. Ј. Ђуретић, С. Стојановић, В. Павловић), Београд 1998.

- Kelsen, Hans, „The Natural-Law Doctrine before the Tribunal of Science”, *The Western Political Quarterly* 4/1949.
- Kerr, Orin S., „The National Surveillance State: A Response to Balkin”, *Minnesota Law Review* 6/2009.
- Maritain, Jacques, *Man and the State*, Washington, D.C. 1998.
- Орвел, Џорџ, *1984*, Београд 1984.
- Платон, *Горџија* (прев. М. Драшковић, А. Вилхар), Београд 1968.
- Платон, *Фегар* (прев. М. Н. Ђурић), Београд 1979.
- Платон, *Закони* (прев. А. Вилхар), Београд 2004.
- Радбрух, Густав, „Пет минута филозофије права”, *Филозофија љрава* (ур. Д. Митровић), Београд 2016.
- Радбрух, Густав, „Законско неправо и надзаконско право”, *Филозофија љрава* (ур. Д. Митровић), Београд 2016.
- Segal, Charles, *Sophocles' Tragic World: Divinity, Nature, Society*, Cambridge – London 1998.
- Софокле, *Анџиџона* (прев. М. Н. Ђурић), Београд 2009.
- Transcript of President Obama's Jan. 17 speech on NSA reforms. https://www.washingtonpost.com/politics/full-text-of-president-obamas-jan-17-speech-on-nsa-reforms/2014/01/17/fa33590a-7f8c-11e3-9556-4a4bf7bcbd84_story.html (Сајт посећен 21. 11. 2020.)
- Фуко, Мишел, *Нагзирајџи и кажњавајџи – насџанак зај̀вора*, Сремски Карловци – Нови Сад 1997.
- Collier, John, Stingl, Michael, „Evolutionary Naturalism and the Objectivity of Morality”, *Biology and Philosophy* 1/1993.
- Chiassoni, Pierluigi, „Kelsen on Natural Law Theory”, *Revue* 23/2014.

Dragutin S. Avramović, Ph.D., Associate Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
d.avramovic@pf.uns.ac.rs

Ilija D. Jovanov, Assistant with Ph.D.
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
i.jovanov@pf.uns.ac.rs

(Mis)osage of Rhetoric – Examples from Ancient Times to the Modern State of National Surveillance

Abstract: *The art of beautiful speech has its origins in the ancient Greek tradition. In sophistic discussions of justice and truth, eloquence played a notable role. Plato did not deny the importance of the art of persuasion, but he pointed out the difference between the knowledge provided by philosophy and the belief that is a consequence of persuasion. Therefore, the authors try to shed light on whether rhetoric is a morally neutral skill with a great ability to relativize. In this sense, Kelsen's critique of the natural law concepts of justice and truth are considered. Due to the impossibility of their absolute determination, Kelsen emphasized the fateful significance of theological teachings and rhetoric that convinced people of the existence of the one and only value system that is the basis of all norms. Thus, it turned out that rhetoric was extremely important for natural law, but its significance is even greater today. The changes brought by the modern age, among which a special place is occupied by endangering the privacy of citizens due to the collecting personal data and strengthening the culture of surveillance, especially emphasize the need to use the finest tuned rhetorical elements. Convincing the existence of absolute norms turned into convincing the need for perpetual surveillance of citizens in order to ensure their survival. Therefore, the authors conclude that rhetoric is a morally neutral skill with great potential for everyday (mis)use and that in the current circumstances it has an advantage over philosophical considerations about absolute values. At the same time, the authors point out that such an abuse of the art of persuasion will lead to the other extremity from which people will seek a way out by returning to philosophy.*

Keywords: *art of persuasion; rhetoric; relativization of justice; data collection; culture of surveillance.*

Датум пријема рада: 28.12.2020.